

دانشگاه علوم پزشکی و توانبخشی

مجازات‌های جایگزین، توصیه‌ها و راهکارها

(جلد سوم)

تألیف:

دکتر محمد علی طائبی

عضو هیأت علمی دانشگاه تربیت معلم میزوار

۱۳۸۲

طالبی، محمد علی، ۱۳۳۲-

مجازات‌های جایگزین/تالیف محمد علی طالبی؛ ویراستار پروین کریمی. --
تهران: دانشگاه علوم بهزیستی و توانبخشی، ۱۳۸۴.
ج.: جدول.

ISBN: 964-8863-03-2 (دوره)

ISBN: 964-6518-76-1 (ج. ۱): ۴۰۰۰ ریال

ISBN: 964-6518-73-7 (ج. ۲): ۳۹۰۰ ریال

ISBN: 964-6518-77-x (ج. ۳): ۴۰۰۰ ریال

فهرست‌نویسی براساس اطلاعات فیا.

ج. ۳ (چاپ اول: ۱۳۸۴).

کتابنامه

مدرجات: ج. ۱. باید ها و نبایدها. -- ج. ۲. اسناد بین‌المللی و نظام‌های
حقوقی و تجربه کشورها. -- ج. ۳. توصیه‌ها و راهکارها. --

۱. زندان -- مجازات‌های جایگزین، ۲. مجازات، ۳. قانون کیفری.

۴. جرم‌شناسی. الف. دانشگاه علوم بهزیستی و توانبخشی. ب. عنوان.

۳۶۴/۶۸

HV ۹۷۷۶/۵/۳

۱۹۷۰۱-۸۴ م

کتابخانه ملی ایران

نام کتاب: مجازات‌های جایگزین، توصیه‌ها و راهکارها (جلد سوم)

تالیف: دکتر محمد علی طالبی (عضو هیات علمی دانشگاه تربیت معلم سبزوار)

ویراستار: پروین کریمی

ناظر چاپ: امیر محمد کیبودمن

صفحه‌آرایی و حروفچینی: خدمات کامپیوتری تایپ و پویش

شمارگان: ۱۰۰۰ جلد

قیمت: ۴۰۰۰ ریال

نوبت چاپ: اول

چاپ: مهدیه

سال انتشار: ۱۳۸۴

ناشر: انتشارات دانشگاه علوم بهزیستی و توانبخشی

نشانی: اوین بلوار دانشجو-خ کودکیار-دانشگاه علوم بهزیستی و توانبخشی

شابک: X-۷۷-۶۵۱۸-۹۶۴-X-964-6518-77-ISBN

همه‌ی حقوق برای ناشر محفوظ است

ای نام تو بهترین سر آغاز

اصلاح و بهبود کمی و کیفی فرآیند نشر و چاپ کتاب در دانشگاهها، مانند هرفعالیت بنیادی دیگر در کشورما، همواره با دشواریهای جدی همراه است و نیازمند هماهنگی و سازگاری لازم میان ساختارهای فرهنگی، علمی، اجرایی، اقتصادی و اجتماعی موجود می باشد به رغم تمام دشواریها و باتوجه به اهداف ورسالت دانشگاه علوم بهزیستی و توانبخشی، مبنی بر ارتقای سطح دانش، نگرش و رفتار افراد جامعه و تلاش درجهت ارائه راهکارهای علمی مبتنی بر دستاوردهای پژوهشی بومی کارآمد و به روز درحیطه های توانبخشی، سلامت و رفاه اجتماعی، سلامت روان و... جهت حل معضلات اجتماعی مبتلا به جامعه، کاهش مشکلات و آسیب های اجتماعی و تغییر رفتارها و الگوهای فرهنگی، مرکز انتشارات معاونت پژوهشی این دانشگاه مصمم است تابانشر آثار پژوهشگران ایرانی و پویندگان راه علم ودانایی، درهرچه هموارتر ساختن مسیر و رفع موانع موجود برای دستیابی به این اهداف گام بردارد. امیداست باعنایت ایزدمنان و هم اندیشی اهل قلم دراین راه پرفراز و نشیب موفق شویم.

ازآغاز دوران تدوین قوانین موضوعه درایران، نظام های حقوقی دیگر کشورها موردتوجه بوده وازسویی نیز مجموعه قوانین سازمانهای بین المللی ومنطقه ای نیز تغییراتی درقوانین کشور درقبل ا زانقلاب وبعدا ز انقلاب ایجاد شد. باتوجه به تورم کیفی که درقوانین بعضی از کشورها پیش آمده است، موضوع مجازاتهای جایگزین موردبحث قرار گرفت و دراکثر کشورها نهادهای نهاده شد، اما درکشورمان این کار با تاخیر شروع شد؛ البته مجازاتهای جایگزین به معنای عدم به کارگیری زندان و سایر مجازاتهای مرسوم نیست بلکه شیوه ای برای کامل کردن مجازاتها و تنوع بخشی به آنها درجهت افزایش اختیارات قضات و دست اندرکاران کارقضایوت می باشد لذا سری کتب حاضر جهت اطلاع رسانی واستفاده دست اندرکاران مسائل حقوقی تدوین و پیشنهاد می شود.

به همین دلیل مولف به بررسی اسناد و تجربیات دیگر کشورها در زمینه ی قوانین ، رویه ها و تدابیر فضایی پرداخته تا امکان بهره برداری بیشتری را در این زمینه فراهم آورد.

موضوع جرم از نظر قانونی در کشور ما پذیرفته شده است. و اصول اساسی ۱۶۶/۲۷ و ۱۶۹ موید این مطلب هستند، بنابراین اصل جرم و مجازات در قانون اساسی و قوانین عادی مورد توجه قانون گذار بوده است . اما باید در نظر داشت که دادگاه یعنی مقام و جایگاه قاضی نیز در ماده ۵۷ قانون اساسی کشورمان مد نظر قرار گرفته است.

بنابراین مجازات و محکمه جایگاه قانونی خود را نه تنها در کشور ما بلکه در سایر کشورها دارد. اما موضوع مهم که قابل بررسی است جایگاه قانونی مجازاتهای جایگزین می باشد.

در این کتاب سعی شده برگسترش مجازاتهای جایگزین و تعمیق آنها در جامعه تاکید شود. این کار با استفاده از منابع انسانی ، فرهنگی و اقتصادی و پیشینه تاریخی کشور ایران و سایر کشورها انجام گرفته است. امید است نگرش و منظر جدیدی درباره این موضوع محقق گردد.

انتشارات دانشگاه علوم بهزیستی و توانبخشی

فهرست مطالب

عنوان

صفحه

مقدمه

فصل اول: سیاستها

۲	پیشگیری از وقوع جرم
۱۵	مسئولیت قوه قضاییه به صورت خاص
۱۵	اصلاح سیستم عدالت کیفری
۱۶	اقدامات پیشگیری کننده از وقوع جرم
۲۱	طبقه بندی محکومان
۲۲	پیشگیری وضعی یا کاهش فرصتهای ارتکاب جرم
۲۷	پذیرش مصلحت در سیاست کیفری
۲۸	انتخاب سیاست محدودسازی به جای حبس
۲۹	قابل شدن به اصل رانعت مسئولیت کیفری در چهل به قانون
۳۳	تأکید بر اصل برائت و تعیین سازکار مناسب برای اجرای آن
۳۹	تفسیر به نفع متهم در صورت سکوت، تعارض، نقص و ابهام در قانون
۴۱	اعتماد به قاضی
۴۲	اهمیت دادن به دادستان و وظایف او
۴۳	تدوین سیاست کیفری

فصل دوم: روشها

۵۲	آموزش
۵۳	حقوق جزا و کودکان
۶۷	جرایم خاص علیه زنان
	وضع قوانین و آیین دادرسی ویژه برای گروههای خاص و اتخاذ
۷۰	سیاست کیفری افتراقی
۷۳	جایگزین ها و تدابیر اجرای مجازات زندان
۸۲	مجازاتهای جایگزین جرایم مواد مخدر
۸۵	اقدامات تأمینی و تربیتی
۹۵	اشکال گوناگون کنترل قضایی در مراحل دادرسی
۹۶	بازداشت موقت
۱۰۲	بهره گیری از نظرات کارشناسی دستگاههای تخصصی از ناحیه قضات
۱۰۴	بهره گیری از پیش بینی جرم در احکام آزادی مشروط و مجازاتهای تعلیقی و جایگزین
۱۰۶	بهره گیری از عفو عمومی و عفوهای مناسبتی
۱۱۰	بهره گیری از ظرفیت های فعلی «قوانین»
۱۱۰	بهره گیری از میانجیگری و ایجاد ساختار مناسب

بهره‌گیری از سیستم بازداشت هوشمند (پروژه AES)	۱۱۵
کارکرد سیستم نظارت و بازداشت هوشمند AES	۱۱۶

فصل سوم: تشکیلات، سازمان ها و سازوکار

مشاوره و روان درمانی	۱۲۰
تأسیس محاکم اختصاصی	۱۲۱
تأسیس مؤسسات و نهادهایی برای نگه داری برخی از مجرمان	۱۲۲
تأسیس خانه‌های داورى	۱۲۳
گسترش مراجع حل اختلاف	۱۲۳
کمک به کسب رضایت قربانی جرم از طریق ایجاد ساختار مناسب	۱۲۶
تشکیل هیأت منصفه در جرایم سیاسی و مطبوعاتی	۱۲۷
گسترش کمیسیونهای رسیدگی به دعاوی در سطوح مختلف	۱۳۳
گسترش حوزه‌ی ضابطان دادگستری در حوزه‌های فرهنگی، اجتماعی و اقتصادی	۱۳۴
ساماندهی و تعیین سازوکار مناسب به منظور بهره‌گیری به موقع از جرایم قابل گذشت	۱۳۵
تأسیس نظام پایش و ارزشیابی	۱۵۳

فصل چهارم: راهکارها

اصلاح فرآیند کیفی دربارهی بزه‌دیدگان	۱۵۶
تبدیل مجازات و یا جایگزین مجازات اصلی	۱۶۰
دادرسی خارج از نوبت	۱۸۴
مجازاتهای تحدید کننده‌ی حقوق فردی و اجتماعی	۱۹۵
اخذ وثیقه	۱۹۸
آزادی مشروط	۱۹۹

فصل پنجم: خلاصه و جمع‌بندی (سیاستها، روشها، ساختار و سازمان‌کار)

سیاستها	۲۰۲
روشها	۲۱۰
ساختار و سازمان کار	۲۱۵
فهرست منابع	۲۳۰

مقدمه

تاریخ بشر همواره همراه جرم و مجازات بوده و در طول تاریخ مصلحان و رهبران جوامع از طریق وضع مجازاتهای گوناگون سعی در تعدیل جرایم نموده‌اند، اما در اکثر مواقع به ویژه در قرون معاصر، این مجازاتها عامل مؤثر و مناسبی برای مبارزه با جرم نبوده و نتوانسته است مانع مناسبی در کاهش جرایم باشد. به همین دلیل حقوق‌دانان، جرم‌شناسان، جامعه‌شناسان و روان‌شناسان به جای کیفر و مجازات، مجازاتهای جایگزین را به منظور تأمین دفاع از جامعه و افراد آن تدابیر معرفی کرده‌اند.

این امور با نام «جانشین کیفرها»، «تأیید مقام‌های کیفری» و «جایگزین مجازاتها» شهرت یافتند و مبنای، مکاتب و نظریه‌های متعددی ابراز و به منصفه‌ی ظهور رسید. از آنجا که تأثیر عوامل اجتماعی، طبیعی، حیاتی و فردی در بروز جرایم غیرقابل انکار است به همان نسبت هرگونه درمان و پیشگیری باید متناسب با ریشه‌های همان عوامل در نظر گرفته شود. «فری» در کتاب «جامعه‌شناسی جنایی» خود، تعداد بی شماری از تدابیری را می‌شمارد که شامل قلمروهای مختلفی می‌شود، و معتقد است که دفاع از جامعه از طریق این تدابیر، بسیار مناسب‌تر و بهتر از عامل کیفر، تأمین می‌شود. او با نقد نظریه «در نظام اجتماعی باید در برابر محرکه‌های جنایی نقیض محرکه‌های کیفری قرار داد» می‌گوید: به جای اینکه به عمل نقیض‌های محرکه‌ی کیفری اعتماد کنیم، ارجح آن است که نخست در تکاپوی حذف و پیشگیری غیرمستقیم محرکه‌های جنایی برآییم؛ زیرا به محض اینکه محرکه‌های جنایی بسط یافتند، دیگر توسل به کیفر بی‌فایده است، کیفر با محرکه‌های جنایی تعارض بسیار ناچیزی دارد و این تهدید قانون هنگامی به کار برده می‌شود که دیگر کار از کار گذشته باشد. تأکید عمده‌ی «فری» در بحث جانشین‌های کیفری علاوه بر «قانون‌اشباع جنایی»، فرضیه‌ی تعدد عوامل جرم‌زا است. وی با تأکید بر این فرضیه‌ها می‌گوید هر محیط اجتماعی بر اثر عوامل مربوط به انسان‌شناسی دارای یک حداقل ظرفیت جنایی طبیعی و ارثی می‌باشد؛ زیرا در این دنیا که به حد کمال نمی‌رسیم، و تا شرایط اجتماعی و محیطی و زیستی تغییر پیدا نکند، مجازاتها هیچ تأثیری در کاهش جرایم ندارند و آن میزان ثابت بزهکاری به هر حال بروز خواهد کرد.

مگر اینکه طبق قانون اشباع جنایی، شرایط محیط اجتماعی را تغییر و عوامل جرم‌زا را از بین ببریم. هم‌ارزهای کیفر، وقتی که بر اثر درس‌های نوین جامعه‌شناسی جنایی در عقاید و عادات قانونگذار رسوخ کرد، بالاخره تریاق‌هایی علیه عوامل اجتماعی تبه‌کاری خواهد بود.^(۱)

- ۱- انریکوفری پس از ارائه «قانون اشباع جنایی» و یا استنتاج این که کیفرهای سنتی اثر پیشگیری عملی ندارند، در زمینه‌های مختلف اقتصادی، سیاسی، علمی، مدنی و اداری، مذهبی، خانوادگی و تربیتی جانشین‌هایی را مطرح می‌کند که به لحاظ رعایت اختصار به ذکر محورهای عمده‌ی آن می‌پردازیم:
  - ۱- آزادی داد و ستد برای جلوگیری از افزایش غیرطبیعی قیمت‌های مواد خوراکی و جرایم مربوط به بازار سیاه.
  - ۲- لغو انحصارات به منظور حذف قاچاق
  - ۳- جانشین کردن طلا و نقره به جای اسکناس، به منظور خلاصی از مبارزه با جعل اسکناس تقلبی.
  - ۴- ساختن خانه‌های کارگری ارزان قیمت، ایجاد بیمه و کمک‌های اجتماعی جهت نیازمندان با هدف جلوگیری از نکدی و کلاهبرداری به منظور امرار معاش.
  - ۵- ایجاد کوچه‌های پهن در شهرها، بهبود روشنایی در شب‌ها برای کاهش جرایم سرقت.
  - ۶- وضع قوانین مدنی بهتر در مورد وراثت، ازدواج، شناسایی بچه‌های نامشروع و جست و جوی نسب آنها، و وضع مقررات طلاق برای جلوگیری از تعدد زوجات و زناي محصنه.
  - ۷- وضع قوانین تجاری بهتر درخصوص مسئولیت ورشکستگی، به تقلب.
  - ۸- کنترل شدید «مکان‌های مقدس» به منظور کاهش جرایمی که در ایام ازدحام جمعیت صورت می‌گیرد.
  - ۹- ایجاد تئاترها و مراکز تفریحی همگانی به منظور پرکردن اوقات بیکاری اشخاص.
  - ۱۰- برای جلوگیری از جرایم مطبوعاتی باید آزادی کامل عقاید را جایگزین کیفر کرد؛ زیرا این امر به جامعه اجازه می‌دهد که با اعتماد کامل و بدون خشونت آنچه را در دل دارد بگوید و دچار عقده نگردد، در نتیجه به تعادلی دست یابد که کمتر دست‌خوش تغییر شود.
  - ۱۱- برای جلوگیری از جرایم سیاسی به طور کلی تحولات سیاسی و پارلمانی و انتخاب نمایندگان واقعی ملت، بهتر از قانون جزا می‌تواند نظم و آسایش جامعه را فراهم سازد.
  - ۱۲- عدم تمرکز اداری اگر با وحدت سیاسی پیوندد یک مجموعه حقیقی هم ارزهای کیفری به وجود خواهد آورد. در کشورهایی که به ایالات اختیارات بیشتری داده‌اند، از حیث جلوگیری از شورش‌های منطقه‌ای و مانند آن، موفق‌تر عمل کرده‌اند.
  - ۱۳- پیگیری جهت کشف مواد سمی و استفاده از دستگاه‌های علمی از قبیل دستگاه اندازه‌گیری «آر-سیک» باعث جلوگیری و تقلیل جرایم مسمومیت می‌گردد.
  - ۱۴- استفاده از دستگاه‌هایی مانند دستگاه مارش برای تشخیص اسناد مجهول که از جرایم خدعه‌آمیز اقتصادی و غیره جلوگیری می‌کند.
  - ۱۵- وضع قوانین مدنی درباره‌ی الزام به وفای عهد در مورد وعده‌ی ازدواج و تربیت فرزندان متولد از مادران فریب خورده و رها شده، بهترین تریاق علیه همسرهای غیرمشروع و غیررسمی، بچه‌کشی‌ها، سقط جنین، اعمال منافعی عفت و مرگ و میر فرزندان بر اثر رها کردن آنها و غیره می‌باشد.

در کشور ما نیز حقوقدانان، جرم‌شناسان و سیاستگذاران دائماً به دنبال راهکارهایی بوده و هستند، تا با کمک قانونگذار اقدامات لازم و بایسته را در جهت کنترل جرایم و اصلاح امور جامعه به عمل آورند و حتی قانونگذار راهکارهایی را در قالب تصویب قانون به دستگاه قضایی و دولت ارائه داده است. اما آنچه که مشخصاً قانونگذار را نیز به ابهام کشانده است عدم وجود «سیاست کیفری» است که به مثابه چراغ راه باشد و بتواند چشم‌انداز را دائماً روشن نگاه دارد.

هرچند تلاش‌های خوبی در این زمینه به عمل آمده اما به دلیل فقدان «سیاست کیفری» این مشکل همچنان باقی است. در این مجموعه سعی شده ضمن اتکا بر قوانین موجود و تأکید بر اجرای دقیق آن، بخشی از تورم کیفری با اجرای صحیح قوانین عملکرد مطلوبی داشته باشند. بخشی نیز به منظور ارائه‌ی توصیه‌هایی در نظر گرفته شده است که بعضاً قانونگذار بتواند با زمینه سازی لازم، این موارد را چنانچه در قانون آمده است توسعه به بخشد مانند پذیرش توبه و سقوط مجازات، و چنانچه در قانون نیامده است با تمهیداتی شرایط ورود آن موضوع را به قانون فراهم نماید مانند (شفاعت) که امکان آوردن شفیع از ناحیه‌ی متهم و یا مجرم در متن قانون فراهم شود.

بخش دیگر این مجموعه به ارائه‌ی راهکارهای احیا و بنیانگذاری بعضی از مراکز و مؤسسات برمی‌گردد مانند احیاء پلیس قضایی و یا تأسیس دادگاههای ویژه‌ی کودکان و نوجوانان و زنان، تأسیس سازمان پیشگیری از وقوع جرم، کنترل، کاهش آن و یا فعال‌سازی سازمانهای غیردولتی و در بخش دیگر نیز به توصیه و اتخاذ سیاست‌هایی چون پیشگیری پرداخته است.

۱۶- تسهیل در دادرسی مدنی به صورت تقریباً رایگان و توسعه‌ی دادگاهها، از سوء قصدها علیه نظم عمومی، اشخاص و مالکیت جلوگیری می‌کند.

۱۷- دسترسی داشتن به مراجع قضایی، از انتقام‌ها، اجرای خودسرانه حقوق شخصی، کتک‌کاری و غیره تا حدود زیادی جلوگیری می‌کند.

۱۸- جبران سریع و قاطع خسارات وارده به مجنی علیهم مانع تشنج و درگیریهای بی‌مورد می‌شود.

۱۹- قوانین باید ساده و قابل فهم برای همه‌کس باشد، بی‌نظمی در وضع قوانین و بودن عبارات چند پهلوی در آن، موجب سوء استفاده افراد شپاد و فرصت‌طلب می‌شود.

۲۰- گسترش دفاتر اسناد رسمی و وسیله مناسبی برای جلوگیری از جعل اسناد و تقلب‌ها است.

بخشی نیز به ارائه‌ی روش‌های جدید در کاهش تورم کیفری، کاهش بار زندانها و انواع زندانها به منظور کوچک‌سازی آنها اشاره دارد و بعضاً اشاراتی در زمینه بهره‌گیری از علوم‌ی چون جامعه‌شناسی و روان‌شناسی (تدوین پرونده شخصیت برای مجرمین) شده است. امید آنکه این موارد مورد بهره‌گیری کارشناسان، و دست‌اندرکاران حوزه‌ی قضاوت قرار گیرد.

محمدعلی طالبی

۱۳۸۲